УДК: 803.0-541.2

О. Д. Данилович,
Чернівецький національний університет, м. Чернівці

ІНТЕНСИВНІСТЬ СПОЛУЧУВАНОСТІ ПРИКМЕТНИКІВ З ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИМИ ГРУПАМИ ІМЕННИКІВ У НАУКОВОМУ СТИЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена вивченню сполучуваності прикметників з іменниками у науковому стилі. Розглядаються мовні та позамовні чинники, які впливають на сполучуваність. Особливу увагу приділено впливу функціонального стилю на сполучуваність прикметників з іменниками на синтаксичному рівні.

Ключові слова: *сполучуваність, прикметник, іменник, лексико-семантична група, синтагматичні зв'язки, функціональний стиль.*

Статья посвящена изучению сочетаемости прилагательных с существительными в научном стиле. Рассматриваются лингвистические и экстралингвистические факторы, которые влияют на сочетаемость. Особенное внимание уделяется влиянию функционального стиля на сочетаемость прилагательных с существительными на синтаксическом уровне.

Ключевые слова: *сочетаемость, прилагательное, существительное, лексико-семантическая группа, синтагматические связи, функциональный стиль.*

The article deals with the study of combinability of adjectives with nouns in the scientific style. Linguistic and extralinguistic factors which influence on combinability are considered. A special attention is given to the influence of functional style on combinability of adjectives with nouns on the syntactical level.

Key words: *combinability, adjective, noun, lexical-semantic group, syntagmatic ties, functional style.*

Дослідження закономірностей вживання лексичних одиниць у мовленні дає можливість виявити й усебічно вивчити механізм функціонування мови.

Лексико-семантичні варіанти слова можуть мати більш широку чи більш вузьку сполучуваність. Ця сполучуваність, відповідно, обмежена певними рамками і тому навряд чи в мові можливо знайти слова з абсолютно вільною сполучуваністю. Слова можуть сполучатися у різноманітних контекстах і в процесі свого смислового розвитку через «вживання» розширити ці рамки, утворюючи поступово нові лексико-семантичні варіанти [3, с.246]. Оволодіння мовою неможливо без знань сполучувальних норм. Тому вивчення сполучуваності, сполучуваних характеристик, факторів, що впливають на сполучуваність, належать до актуальних задач сучасної лінгвістики.

У лінгвістиці розрізняють три види сполучуваності: семантичну (на рівні підкласу слів); синтаксичну (на рівні класу слів) та лексичну (на рівні окремого слова) [4, с. 37]. Сполучуваність в англійській мові досліджували Б. М. Головін, А. В. Кунін, Є.М. Меднікова, І. А. Зимня, Т. Ю. Князєва, В. В. Архелюк, О. В. Мусурівська, в німецькій – В. В. Левицький, М. Д. Степанова, Л. Д. Чеснокова, І. Г. Ольшанський, Г. Хельбіг, у французькій – В. Г. Гак, М. Л. Єрмілова, О. Г. Назарян, у російській – М. Д. Апресян, І. А. Мельчук, А. К. Жолковський, В.В. Морковкін та інші. Нами була вивчена сполучуваність прикметників з підкласами іменників у публіцистичному стилі [2, с. 140-149]. Проте недослідженим залишається сполучуваність прикметників з ЛСГ іменників у науковому стилі англійської мови, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є синтаксична сполучуваність прикметників з іменниками у науковому стилі, **предметом** – статистично значущі зв'язки на синтаксичному рівні.

Метою нашого дослідження є вивчення інтенсивності сполучуваності прикметників з ЛСГ іменників. Реалізація поставленої мети передбачає встановлення та аналіз чинників, які впливають на сполучуваність.

Вірогідність появи слова у тому чи іншому сполученні можна встановити за допомогою дослідження частотності слів у різних вже утворених у мовленні сполученнях. Тому в основі нашого дослідження лежить частота вживання прикметників з ЛСГ іменників з англійських та американських наукових журналів *The SPIE Magazine of Photonics Technologies and Application, The Scientific American, The Atmospheric Chemistry and Physics, The American Spectator, The Journal of the American Mathematical Society, The Independent Review, The Federal Communications Law Journal, The Law Journal UK, The Journal of English Linguistics, The Phonetica, The Sign Systems Studies* за період 2001-2007 рр. Матеріалом слугувала суцільна вибірка з наукових статей із різних галузей природничих і гуманітарних дисциплін: фізики, астрономії, хімії, біології, математики, юриспруденції, соціології, лінгвістики, літературознавства загальним обсягом 10100 синтагм. Принципи виділення ЛСГ прикметників, ЛСГ іменників та їх перелік наведені у статті [1, с. 99-102].

Оскільки шкала градації тої чи іншої ознаки може бути вивчена та виміряна тільки за допомогою кількісних критеріїв [5, с.191], тому в нашому дослідженні для аналізу отриманих даних використано статистичні методи: критерій χ^2, який показує наявність чи відсутність зв'язку між ознаками, що спостерігаються, та коефіцієнт К, який вказує на силу (інтенсивність) цього зв'язку [4, с. 28]. Ми визначили статистично значущі зв'язки, при яких фактичні частоти істотно перевищують теоретично очікувані на основі критерія χ^2. Вони будуть стандартними елементами контекстуальних наборів ЛСГ прикметників. Розглянемо детальніше досліджувані прикметники.

Different утворює 10 синтагматичних зв'язків, з них тільки 4 статистично значущі з такими ЛСГ іменників: «явища та поняття суспільно-політичного життя», «відрізки часу, доби, періоду», «документи, терміни, угоди, програми», «люди взагалі, за віковою, статевою, родинною ознаками». Не можна сказати, що *different* властивий тільки науковому стилю, але семантика цього прикметника робить його характерним та обов'язковим

© О. Д. Данилович, 2014

у науковому стилі, оскільки постійна наявність порівнянь і встановлення особливих ознак та відмінностей є невід'ємною його характеристикою, що створює основу для подальших висновків, припущень тощо. Виділяються зв'язки з підкласами іменників, які характеризують явища та поняття суспільно-політичного життя, адже наука не може бути повністю відокремлена від суспільного життя, чий вплив та вимоги диктують подальший розвиток науки. Присутня також характеристика відмінностей у часових відрізках, хоча частота вживання з цим підкласом є незначною. Відрізки часу вимагають для своєї конкретизації характеристики з боку прикметника *different*. Порівняння термінів, термінологічних параметрів наявне в науковому стилі, що зумовлюється самим стилем, його вимогами. Встановлення відмінностей, особливостей параметрів призводить до подальших пошуків, обгрунтувань, досліджень. Зафіксовано також статистично значущий зв'язок з ЛСГ іменників «люди взагалі, за віковою, статевою, родинною ознакою». Це зумовлено тим, що різні люди не можуть мати однакову точку зору, погляди, міркування, тому виявляється різний підхід, переконання в тому чи іншому питанні.

З прикметником *new* нами зафіксовано 8 синтагматичних зв'язків та 4 статистично значущих. Сам факт, що *new* займає одне з перших місць серед інших досліджуваних нами прикметників за кількістю синтагматичних зв'язків та за колом статистично значущих, говорить про те, що *new* є однією з якостей, які притаманні науковому стилю. Але діапазон дистрибуцій у словнику, широта зв'язків, а також обмеження за кількістю статистично значущих зв'язків говорять про особливість впливу стилістичного фактору. У науковому стилі характеризуються за своєю новизною підкласи іменників «абстракції», «документи, терміни, угоди, програми» (відмічається вживання термінів, термінологічних параметрів), «неживі предмети, речі, механізми», «робота, праця, продукт діяльності». Іншими словами, підкреслюється новизна ідей, цінностей, показників параметрів, які уможливлюють удосконалення, покращення предметів, речей та продуктів діяльності, що і є основним напрямом розвитку окремих галузей науки.

Small займає друге місце за широтою синтагматичних зв'язків з середньою частотою вживання 84. Така невідповідність пояснюється, на нашу думку, як лінгвістичними факторами, так і науковим стилем. Сполучуваність з багатьма підкласами іменників відбувається на основі спільності сем, вони не суперечать одна одній, а створюють єдність. Але, не зважаючи на кількість синтагматичних зв'язків (8) та кількість статистично значущих зв'язків (3) порівняно з іншими прикметниками наукового стилю, все ж таки відмічаємо обмежену сполучуваність *small* через вплив стильового фактору, який через свою призму відмежовує непритаманні для наукового стилю об'єкти, явища та зосереджує увагу на компонентах, які відображають характерні риси для стилю. Зафіксовано статистично значущі зв'язки з підкласами іменників «найменування організацій, компаній, угрупувань», «документи, терміни, угоди, програми», «кількість, обсяг».

Chemical утворює 3 статистично значущих зв'язки з підкласами іменників «дії, процеси, перетворення, факти, вчинки», «документи, терміни, угоди, програми», «неживі предмети, речі, механізми», що зумовлюється як лінгвістичним, так і науковим факторами. *Chemical* дає характеристику діям, процесам, визначає за сферою термінологічні параметри.

Northern має три синтагматичних зв'язки, які виявились статистично значущими, з підкласами іменників «відрізки часу, доби, періоду, пори року», «географічні об'єкти, адміністративні одиниці», «природні явища». З підкласом «відрізки часу, доби, періоду, пори року» цей прикметник характеризує пори року з погляду географічного розташування. До підкласу «географічні об'єкти, адміністративні одиниці» належить лише слово *region*, а піклас «природні явища» характеризує північну півсферу. Тобто *Northern* сполучується з підкласами іменників, які позначають розташування в просторі і часі.

Зазначимо, що антонім *Southern* утворює тільки один синтагматичний зв'язок, який є статистично значущим, з підкласом іменників «природні явища». До цього підкласу входить одне лише слово *hemisphere*. *Southern*, як і *Northern,* може за спільністю семантичних компонентів утворювати три зв'язки, але нами зафіксований тільки один. Звідси випливає, що не тільки лінгвістичні чинники, стильовий фактор впливають на сполучуваність, але й екстралінгвістичні причини (більша частина материків розташована в північній півкулі, звідси вища концентрація людей та їх діяльності). Визначення та розв'язання певної проблеми, пов'язаної з розглядом, вивченням явища, об'єкту з протилежних півкуль зумовлює утворення цього зв'язку.

Розглянемо прикметники *significant* та *important*. Хоча ми можемо визначити спільність в семантиці цих прикметників, сполучуваність у них як за кількістю утворених синтагматичних, так і статистично значущих зв'язків відмінна. *Significant* утворює 7 синтагматичних та 3 статистично значущих зв'язки з підкласом іменників «дії, процеси, факти, вчинки», «економічні поняття», «кількість, обсяг». А *important* має 4 синтагматичних та 1 статистично значущий зв'язок з підкласом іменників «дії, процеси, факти, вчинки». Отже, можемо відмітити, що підклас іменників «дії, процеси, факти, вчинки» утворює статистично значущий зв'язок як з *significant*, так і з *important*. Проаналізувавши частоти прикметників *significant, important* з іншими підкласами іменників, а також розглянувши частоти зв'язків ЛСГ іменників «дії, процеси, факти, вчинки» з іншими прикметниками, можна зазначити, що у зв'язку *important* з даним ЛСГ іменників особливості відношення зумовлені як з боку підкласу іменників (найбільша частота вживання саме з цим прикметником), так і з боку прикметника. На сполучуваність *significant* з підкласом іменників впливає передовсім прикметник. Отже, спочатку дії, процеси характеризуються за їх важливістю, лише потім за значимістю.

Прикметники *recent, modern, current* представляють єдиний підклас прикметників «за віком, часом». Всі вони утворюють по 3 статистично значущих зв'язка, але кількість синтагматичних зв'язків у них різна. Частота вживання майже збігається у *recent, modern*. У всіх трьох прикметників зафіксований статистично значущий зв'язок з одним і тим же підкласом іменників «явища та поняття суспільно-політичного життя». *Recent* також утворює статистично значущий зв'язок з ЛСГ іменників «дії, процеси, перетворення, факти, вчинки»

та «робота, праця, продукт діяльності». Іншими словами, характеризуються як дії, так і продукти діяльності з точки зору їх нещодавнього здійснення чи створення і подальшої обробки цієї інформації для наступних дій. *Modern* утворює статистично значущий зв'язок з підкласом іменників «збірні позначення живого». Цікаво, що цей зв'язок встановлюється тільки з одним словом *society*, який і складає об'єм даного підкласу іменників. *Current* має стандартні зв'язки з підкласом іменників «документи, терміни, угоди, програми» та підкласом «робота, праця, продукт діяльності». Порівнявши статистично значущі зв'язки *modern* та *current,* особливістю яких є той факт, що *modern* характеризує збірні позначення живого, а *current* – параметри та продукти діяльності, можна зробити висновок, що *modern* утворює стандартний зв'язок з позначеннями живих істот, а *current* дає характеристику неживому.

Large, mean, big також є представниками одного підкласу прикметників «форма, об'єм, величина» і утворюють по одному статистично значущому зв'язку, але характеризуються різною частотою вживання та мають неоднакову кількість синтагматичних зв'язків. Порівняємо прикметники *large, big*, які є синонімами, але відрізняються контекстуальними наборами. *Large* утворює 4 синтагматичних зв'язки, з яких 1 статистично значущий з підкласом іменників «документи, терміни, угоди, програми». *Big* має тільки одного контекстуального партнера – іменники підкласу «природні явища». Це значить, що семантичні компоненти у цих прикметниках відрізняються і не є взаємозамінними. Накладання стилістичного фактору стало також причиною різного вибору контекстуальних партнерів та утворення статистично значущих зв'язків. Так, *large* утворює статистично значущий зв'язок з підкласом іменників, що характеризують термінологічні параметри: *large field, energy, particles, unit, wave, length* та інші. Сполучуваність прикметника *big* з *field, energy* та іншими не зафіксована і вважається неправильною. Якщо розібрати зв'язок прикметника *big* з ЛСГ іменників «природні явища», то сполучуваність визначена тільки для одного слова *bang*, яке і представляє цей підклас іменників. Не було також зафіксовано жодного випадку вживання *large* з іменником *bang. Bang* не може також вживатись зі *small.* Вибух має бути великим, щоб дати потужний поштовх, силу, енергію для створення всесвітів та еволюції. Тут спостерігаємо факт впливу явищ позамовної дійсності.

Mean утворює 5 синтагматичних зв'язків, з яких 1 статистично значущий з підкласом іменників «документи, терміни, угоди, програми», де відмічаються середні показники термінологічних параметрів (довжина, ширина, висота) на основі яких робиться порівняння чи встановлюються особливості або властивості об'єктів.

Найбільше коло статистично значущих зв'язків (4) виявлено у прикметників *different, new*; 3 зв'язки зафіксовано для *chemical, small, Northern, significant, recent, current*; 2 зв'язки встановлено для *modern, high, polar, dynamical, good, wide, annual*; 1 статистично значущих зв'язок знайдено для *large, mean, scalar, big, long-term, Southern, important, public, temporal, systematic, normal, basic, similar, scientific.*

Отже, на сполучуваність прикметників з іменниками впливають як лінгвістичні чинники, так і екстралінгвістичні. Порівняння термінів, термінологічних параметрів наявне в науковому стилі, що зумовлюється самим стилем, його вимогами і вживання прикметників *different, small, large, chemical, northern, southern;* новизна ідей, цінностей, показників параметрів, які створюють можливість удосконалення – *new;* надання характеристики за важливістю, значимістю – *important, significant* та особливістю вживання –*large, big.* Особливість впливу стилістичного фактора буде вивчена нами при порівнянні синтагматичних та статистично значущих зв'язків сполучуваності прикметників з іменниками на синтаксичному рівні у публіцистичному, науковому та художньому стилях.

Література:

1. Данилович О. Д. Кількісні параметри сполучуваності прикметників з іменників в англійській пресі / О. Д. Данилович // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць / наук. ред. Левицький В.В. – Чернівці : Рута, 2004. – Вип. 206-207 : Германська філологія. – С. 98-112.

2. Данилович О. Д. Сполучуваність окремих прикметників з підкласами іменників у публіцистичному стилі / Оксана Данилович // Наукові записки. Серія «Філологічна» : зб. наук. праць / наук. ред. Гнатюк М.І. та інші. – Острог : Вид-во НУ «Острозька академія», 2007. – Вип. 8. – С. 140-149.

3. Звегинцев В. А. Семасиология / В. А. Звегинцев. – Москва : МГУ. – 1957. – 320 с.

4. Левицкий В. В. Статистическое изучение лексической семантики / В. В. Левицкий. – Киев : УМК ВО, 1989. – 155 с.

5. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница : Нова книга, 2006. – 512 с.